

St. Vladimir F. Y. Fortynskiy to France in the context of the history of medieval studies and tourism. It is emphasized that the trip (1874–1876) was made on the stage of the birth of national scientific tourism. It contributed to the establishment of F. Y. Fortynskiy as a scientist and his wide implementation of workshops to the educational process

Key words: F. Y. Fortynskiy, France, History, Middle Ages, tourism.

Отримано: 17.10.2015 р.

УДК 070(09)(477.82)«XVIII-XIX»

Ірина Мілясевич

ЛІТЕРАТУРНІ ТА САТИРИЧНІ ЖУРНАЛИ ВОЛИНИ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Ірина Мілясевич. Літературні та сатиричні журнали Волині періоду Російської імперії. Висвітлюється історія літературних та сатиричних періодичних видань Волині початку ХХ століття, аналізуються їх функціональні особливості, тематичний діапазон публікацій, редакторський склад, видавничі характеристики, процеси та фактори, що визначали закономірності розвитку.

Стаття написана на основі суцільного перегляду повних комплектів волинських періодичних видань, використання архівних документів та раритетних джерел.

Ключові слова: періодичні видання, Волинь, літературні та сатиричні журнали, історія, краєзнавство.

Ірина Мілясевич. Литературные и сатирические журналы Волини периода Российской империи. Изложена история литературных и сатирических периодических изданий Волини начала ХХ века, в частности литературно-научного журнала «Возрождение» (Кременец, 1906–1908), сатирической газеты «Кривое зеркало» (Ривне, 1910), журнала «Кременецкая искра» (Кременец, 1910–1914). Анализируются их функциональные особенности, тематический диапазон публикаций, редакторский состав, издательские характеристики, процессы и факторы, определяющие закономерности развития.

Статья написана на основе просмотра полных комплектов волинских периодических изданий, использования архивных документов и раритетных источников, из фондов библиотек и архивов не только Украины, но и России, в частности Российской национальной библиотеки, Библиотеки Российской АН и Российского государственного исторического архива.

Ключевые слова: периодические издания, Волинь, литературные и сатирические журналы, история, краеведение.

Місцеві періодичні видання попередніх століть є не тільки цінними краєзнавчим джерелом, але й свідченням культурного, освітнього та наукового рівня розвитку того чи іншого регіону України. Літературні та сатиричні журнали є свідченням інтелектуальних і літературних сил краю, мірилом рівня його культурного життя, а також унікальним явищем у публіцистичному, літературному та художньому аспектах.

Так склалось історично, що більшість вітчизняних періодичних видань XIX – поч. XX ст. не збереглись у бібліотеках, архівах і музеях України. Їх повні комплекти є тільки у книгосховищах Російської Федерації (РФ) і майже не доступні українським дослідникам. Не є винятком і преса Волині зазначеного періоду. «З кожною знищеною газетою втрачається певний слід історико-культурного життя нації», – писав відомий український вчений і бібліограф М. Сагарда. Радянський тоталітарний режим доклав чимало зусиль, щоб стерти ці історико-культурні сліди. Тому відтворення репертуару волинської преси різних історичних періодів, дослідження її історичних витоків та місця у суспільному житті краю є актуальною проблемою вітчизняного пресознавства, книгознавства, краєзнавства та історичної науки, а виявлення, вивчення та введення до наукового обігу інформації про місцеву періодику створює джерелознавче підґрунтя для цих наук.

Наукові публікації про літературні та сатиричні журнали Волині відсутні. Виняток становить лише історико-бібліографічне дослідження автора «Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX століття»¹, в якому інформація про ці видання подається у загальному контексті аналізу жанрово-типологічних особливостей волинської періодики царського періоду.

Більш вдалою є бібліографічна розробка цих видань. Бібліографічні відомості про окремі літературні та сатиричні періодичні видання Волині XIX – початку XX століття представлені у ґрунтовних бібліографічних покажчиках російської преси М. Лісовського², групи співробітників РНБ³ та продубльовані у бібліографічних покажчиках М. Бойка з Канади⁴ та українських авторів Ю. Лашука, Г. Бухало, О. Ошуркевича⁵, де подані тільки бібліографічні описи видань без будь-якої текстової характеристики.

Підсумовуючи можна констатувати, що на сьогодні немає цілісного і комплексного наукового дослідження літературних та сатиричних періодичних видань Волині XIX – початку XX століття. Тому мета статті – відтворити історію створення та функціонування цих видань, проаналізувати структуру і змістову наповненість часописів, з'ясувати їх вплив на розвиток культурного життя Волині кінця XIX – початку XX століття.

Перегляд архівних документів із фондів Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург), Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), обласних архівів Рівненської, Волинської, Житомирської, Тернопільської, Хмельницької областей; фондів Національних бібліотек України та РФ, обласних наукових бібліотек західного регіону України; бібліографічних покажчиків української та російської преси дорадянського пері-

оду⁶ дав можливість встановити, що у Волинській губернії видавалося тільки два сатиричні періодичні видання – газета «Кривое зеркало» (Рівне) і журнал «Кременецкая искра» (Кременець) та один науково-літературний журнал «Возрождение» (Кременець). Суцільний перегляд *de visu* повних комплектів цих видань, які зберігаються тільки у Російській національній бібліотеці (м. Санкт-Петербург), та ознайомлення з поодинокими архівними документами дало можливість відтворити їх історію.

З березня 1906 р. до лютого 1908 р. у Кременці видавався літературно-науковий журнал «Возрождение». Його виникнення на периферії, а не у губернському місті Житомирі, свідчило про те, що на початку століття Кременець ще залишався визначним освітнім та культурним центром, не втратив остаточно негласного статусу Волинських Афінів, мав грамотного, інтелігентного, мислячого читача.

Редактором часопису був Микола Ришковський – колезький радник, начальник Кременецької поштово-телеграфної контори. Він закінчив Одеську гімназію, був вільним слухачем Одеського університету. У Кременці проживав з 1902 р. У момент заснування журналу мав солідний вік – 68 років. Був людиною демократичних поглядів, відігравав значну роль у громадсько-політичному житті південно-західної Волині.

Редакція журналу була схвильована тими процесами, які відбуваються у розвитку науки і суспільного життя на початку ХХ століття: стрімка еволюція природничих наук, падіння моралі, ігнорування загальнолюдських цінностей, відхід від релігії та Церкви. Своїм журналом вона прагнула призупинити ці негативні явища: «Цель журнала заключается в обличении ложного направления научной мысли и общественных течений антирелигиозного, атеистического характера, лишаящих людей единственной прочной опоры в их жизненной деятельности, единственного светлого идеала, дающего определённую цель и значение этой деятельности и спасающего от отчаяния среди путаницы всё более осложняющихся взаимных отношений. Мы ставим своей задачей – дать подписчикам ряд научных и литературных произведений, в которых гармонически согласованы принципы закона естественной эволюции с истинами религиозного мирозерцания и проведена будет тесная связь между учением естественных наук и основами религии». У зв'язку з цим, у часописі, крім художніх творів, друкувалося багато цікавих матеріалів з природничих наук, психології, релігієзнавства, статей філософського спрямування, наприклад: «Веротерпимость и свобода религиозной пропаганды в связи с развитием христианской этики» (1906, кн. 7/8), «О свободе личности с точки зрения христианской этики» (1906, кн. 5) та ін.

Програма журналу: 1. Романи, повісті, оповідання і вірші як російських авторів, так і перекладні; 2. Статті з природознавства та психології, практична оцінка природничо-наукових теорій; 3. Статті та нариси про домашнє та шкільне виховання і освіту; 4. Нариси сучасного життя; 5. Бібліографія та покажчики книг для читання; 6. Відповіді і обмін думками з кореспондентами журналу; 7. Оголошення.

Журнал «Возрождение» відзначався цікавим змістом, демократичним

спрямуванням, аналітичним характером публікацій, за що неодноразово мав проблеми з цензурою та жандармським управлінням⁷. Він був дуже популярний і поширений не тільки на Волині. Передплата приймалась у Києві, Петербурзі, Москві, Одесі, в самих відомих книжкових магазинах – Вольфа в Петербурзі, Можаровського в Одесі та ін.

Перші номери журналу видавались окремими книгами обсягом від 69 до 203 с. З № 3/4 за 1907 р. обсяг номерів становив від 10 до 18 с. Журнал мав кольорову обкладинку й був частково ілюстрований. Видавався в типографіях Л. Шумського та Б. Горинштейна у м. Кременець.

До журналу планувалося видання великої кількості додатків – художніх та науково-природничих творів. Але автором виявлено було тільки два з них: «Записки Екатерины II, писанные ею самою» (з передмовою О. Герцена) та книга Карла Дю-Преля «Магия как естествознание: Опыт трансцендентальной психологии». Чи були інші додатки – не відомо. Сам журнал дуже погано зберігся. У фондосховищах України єдиний його номер за 1906 р. знаходиться у Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського (НБУВ). Повні комплекти часопису є тільки у Російській національній бібліотеці (РНБ) Санкт-Петербурга.

Перші сатиричні видання в Україні⁸ з'явилися тільки після проголошення царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р. і затвердження «Временных правил о повременных изданиях»⁹. На Волині у першому десятиріччі ХХ століття побачило світ два сатиричних видання – газета «Кривое зеркало» і журнал «Кременецкая искра».

Сатирична газета «Кривое зеркало» була унікальним явищем в історії української журналістики. Її перший (і, напевне, останній) номер побачив світ у Рівному в 1910 р. у типографії З. Гассера. Газета мала підзаголовок «Полуночная, благотворительная, антиобщественная, не литературная газета: Весёлый орган прогрессивного внепартийного бального бессмыслия, выходящего из себя по всякому поводу и без всякого повода», що відразу налаштувало на веселий лад. Не можна не оцінити дотепність її авторів та редакторів. Ось, наприклад, як подаються дані про періодичність, номер та число: «...год неопределённый, месяц холодный, число чётное», «... выходит после дождика в четверг по примеру здешних «умных» и «больших» газет, с тем же количеством опечатков и прочих типографских недоразумений», «номер первый и последний».

За прикладом «больших» і «умных» газет «Кривое зеркало» інформувало про місцеві події суспільного та культурного (особливо театрального) життя (звичайно в жартівливому тоні) і закінчувалось оголошеннями. Дозволю собі навести декілька з них: «Нужен укромный уголок для флирта», «Адрес записан в редакции вилами по воде», «Отдаются бесплатно полученные поцелуи» і т. п. Смійні публікації, добрий і делікатний гумор, відсутність сарказму, легкий стиль викладу матеріалу вказують, що видавцем і редактором газети були молоді й веселі люди.

Фривольний характер газети, напевне, був причиною її швидкого закриття. А, можливо, вона і була запланована, як одноразове видання, на що вказує

фраза «номер первый и последний». Лише по одному примірнику газети збереглося у Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі (цікаво, що вона знаходиться в загальному книжковому, а не газетному чи журнальному фонді, тому не зафіксована в жодному бібліографічному покажчику періодики цієї бібліотеки) та в Російській державній бібліотеці в Москві (згідно з даними, поданими у бібліографічному покажчику «Русские дореволюционные газеты в фондах ГБЛ»¹⁰). Дивно також, що газета не згадується в жодних архівних фондах: ні в матеріалах Головного управління у справах друку, ні у справах канцелярії Волинського губернатора. Виникають питання: хто видав свідоцтво на право видання, хто заборонив її вихід? Ось таке унікальне явище існує в історії волинської журналістики: газета без паспорта і свідоцтва про народження, долею випадку схована в книжковому фонді від дослідників преси. Проте переконливо свідчить, що наші земляки століття тому вмели дотепно жартувати і цінувати гумор.

Одночасно з газетою «Кривое зеркало» на Волині виник сатиричний щомісячний журнал «Кременецкая искра», який видавався у Кременці в 1910–1914 рр. Перший його номер був виданий у типографії Л. Шумського, а всі інші – літографічним способом у домашній літерографії К. Деденко.

Редактором журналу був вчитель Кременецького однокласного міського училища ім. М. В. Гоголя Кирило Карпович Деденко. Мета видання – «... влиять на нравственность необразованной части населения»¹¹. Журнал мав проурядовий і дуже поміркований характер, у своїй критичній оцінці суспільного і приватного життя не переступав дозволеної межі. Цим, напевне, пояснюється досить тривалий, як для сатиричних часописів, термін його існування. У той час як більшість сатиричних періодичних видань імперії існувала не більше року¹².

Гортаючи сторінки журналу, важко знайти у ньому щось смішне чи дотепне. Крім того, матеріал викладався досить сухо і нецікаво. Не дуже активно читали цей журнал і сучасники. Редакції постійно бракувало передплатників. Тому К. Деденко неодноразово звертався до читачів з проханням підтримати часопис: «Господа! Так, или иначе, а ведь исчезнем с лица земли! Погибнет и память о нашем теперешнем существовании!! А поэтому давайте поддержим «Искру». Авось какой-либо след оставим после своего прозябания на земле» (№6 за 1911 р., с. 8), або «Публика, поддержи «Искру»! Не то сверкнёт и погаснет» (1910, №1). Попри ці заклики «сатирична іскра» згасала з кожним номером.

Проте були й інші причини, несприятливі для існування часопису. Незадоволений таким починанням учителя був директор народних училищ Волинської губернії, який заявив: «... деятельность народного учителя в начальной школе, если он добросовестно исполняет свои обязанности, не совместима с деятельностью редактора-издателя политического сатирического листка»¹³. Крім того, власники кременецьких та почаївських друкарень часто не поділяли позицію К. Деденко. Ось як про це повідомляв сам редактор у листі до інспектора Київського учбового округу від 20 грудня 1910 р.: «... я оказываюсь со связанными руками и ногами, к тому же с заткнутым ртом: типографии почти

все в руках противника, капитала на оборудование своей и на независимое поведение в действиях нет...»¹⁴. Усе це, врешті, й спричинило закриття журналу на №13 за 1914 р.

Як бачимо, перші сатиричні періодичні видання Волині дуже відрізнялись одне від одного: газета «Кривое зеркало» відзначалась оригінальністю подачі матеріалу, дотепністю та фривольністю думки, нестандартністю редакторських рішень, а журнал «Кременецкая искра» постійно робив спроби не переступити дозволеної межі у своїй критичній оцінці, дбав про збереження моральних засад та дотримувався принципу «как бы чего не вышло». Але ці відмінності не перешкоджають їм посісти гідне місце в історії української журналістики.

Історико-функціональний аналіз літературних та сатиричних видань Волині початку ХХ століття у сукупності з вивченням проблемно-тематичних аспектів преси дають підстави стверджувати: по-перше, у губернії не вистачало літературних сил для створення таких літературних та сатиричних часописів, які могли б змагатися зі столичною пресою, тому освічена волинська публіка віддавала їй перевагу, а місцеві видання банкрутували; по-друге, багато волинських громадсько-політичних періодичних видань мали літературні відділи, у яких друкувалися художні твори, літературознавча інформація, фейлетони та інші жанри сатиричної літератури¹⁵, крім того з провідними місцевими газетами співпрацювали видатні українські письменники, що забезпечувало їх високу конкурентоспроможність; по-третє, цензурні утиски були більш потужними у губернському місті, тому такі специфічні жанри періодики започатковувались у більш віддалених від губернської жандармерії місцях.

Ці фактори дають підставу визначити такі формальні характеристики волинської літературної та сатиричної преси: видавалася незначна кількість цих видань, для них характерна нетривалість існування, всі часописи видавалися на периферії, а не в губернському місті.

Тому можна констатувати, що місцеві літературні та сатиричні часописи мали незначний вплив на розвиток культурного життя Волині печатку ХХ століття, проте їх можна вважати яскравою сторінкою в історії вітчизняної журналістики.

Примітки:

¹ Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – початку ХХ століття: історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич; НАН України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Львів, 2004. – 376 с.

² Лисовский Н. М. Библиография русской периодической печати, 1703–1900 гг. (Материалы к истории русской журналистики) / Н. М. Лисовский. – Петроград, 1915. – [8], ХVІ, 1068 с.

³ Библиография периодических изданий России, 1901–1916 : в 4 т. / сост. Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров – Ленинград, 1958–1961.

⁴ Бойко М. Бібліографія періодики Волині / М. Бойко. – Блюментон: Во-

лин. видав. фонд, 1982. – 156 с.

⁵ Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836–1944): бібліогр. покаж. / укл. Ю. Лащук, Г. Бухало, О. Ошуркевич. – Львів, 1994. – 52 с.

⁶ Лисовский Н. М. Названа праця.

⁷ Библиография периодических изданий России, 1901–1916: в 4 т.; Бойко М. Названа праця; Русская периодическая печать (1895 – окт. 1917): справочник. – Москва: Госполитиздат, 1957. – 351 с.; Русские дореволюционные газеты в фондах Библиотеки АН СССР. 1703–1916: алфавит. каталог. Кн. 1-2 / сост. С. А. Кузьмин, Г. Н. Яковлев. – Ленинград: БАН, 1984; Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина: алфавит. каталог. Ч. 1-5. – Москва, 1986 та ін.

⁸ Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербург (далі – РДІА). – Ф. 776, оп. 16, ч. 1, спр. 249. – С. 4-10: Скарга редактора журналу «Возрождение» Ришковського, його прохання звільнити журнал від попередньої цензури та відповідь Головного управління у справах друку на цю скаргу; Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДІАУК). – Ф. 1335, оп. 1, спр. 741. – С. 204-211, 215-216.: Листування начальника Волинського губернського жандармського управління з волинським губернатором про видання у м. Кременець газети «Возрождение» і з'ясування політичних переконань редактора М. І. Ришковського та видавця О. І. Корнілова (25 березня – 16 квітня 1907 р.).

⁹ Махонина С. Я. История русской журналистики начала XX века: учеб. пособие / С. Я. Махонина. – Москва: Флинта; Наука, 2002. – 240 с.; Русская сатирическая периодика 1905–1907 гг.: свод. каталог. – Москва, 1980. – 136 с.

¹⁰ О временных правилах о повременных изданиях: Именной высочайший указ № 1879 от 26 ноября 1905 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при правительствующем Сенате, 1905. Отдел первый, второе полугодие. – Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1905. – С. 3062-3068.

¹¹ Русские дореволюционные газеты в фондах Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина, № 1644.

¹² ЦДІАУК. – Ф. 707, оп. 229, спр. 1265. – С. 163-168, 174-175: Листування Директора народних училищ Волинської губернії і попечителя Київського навчального округу про дозвіл учителю Кременецького училища К. К. Деденко видавати журнал «Кременецкая искра» (20 грудня 1910 р. – 5 квітня 1911 р.). – С. 165.

¹³ Русская сатирическая периодика 1905–1907 гг.: свод. каталог. – Москва, 1980. – 136 с.

¹⁴ ЦДІАУК. – Ф. 707, оп. 229, спр. 1265. – С. 163-168, 174-175: Листування Директора народних училищ Волинської губернії і попечителя Київського навчального округу про дозвіл учителю Кременецького училища К. К. Деденко видавати журнал «Кременецкая искра» (20 грудня 1910 р. – 5 квітня 1911 р.). – С. 174

¹⁵ Там само – С. 163

¹⁶ Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX століття: історико-бібліографічне дослідження. – Р., 2010. – С. 35-53.

Iryna Milyasevych. Volyn` literary and satirical journals of the period Russian empire. The history of Volyn` literary and satirical periodicals in the early twentieth century is highlighted. Journals and newspapers «Vozrozhdenie» (Kremenets, 1906–1908), «Krivoe zerkalo» (Rivne, 1910), «Kremenetskaja iskra» (Kremenets, 1910–1914) are analyzed. The periodicals are characterized by their functional peculiarities, thematic range of publications, editorial staff, publishing firm and other feature.

Article is written on the basis of a complete sets of Volyn periodicals solid view, the use of rare archival documents and sources that are stored in the collections of major libraries and archives not only in Ukraine but also in Russia, including the Russian National Library, the Library of the Russian Academy of Sciences and the Russian State Historical Archive.

Key words: periodicals, Volyn, literary and satirical magazines, history, local history.

Отримано: 17.09.2015 р.

УДК 94: 328.12(470+571) «1906/1917»: А. Глушковецький, В. Чернов
342.534 (477.43/.44): 004.775

ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ПРО ВИБОРЩИКІВ ТА ДЕПУТАТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ¹

Анатолій Глушковецький, Вадим Чернов. Інформаційний ресурс про виборщиків та депутатів Державної думи Російської імперії від Подільської губернії. У статті охарактеризовано процес створення, функціональні особливості та основні напрямки практичного використання інформаційного інтернет-ресурсу «Депутати Державної думи Російської імперії від Подільської губернії (1906–1917)». Відзначається, що ресурс був розроблений на базі платформи Yii Framework, статистичну інформацію розміщено у вигляді таблиць та діаграм побудованих за допомогою javascript-бібліотеки ChartJS.

На основі виявлених архівних джерел та використання сучасних інформаційних технологій досліджено склад виборщиків та депутатів від Подільської

¹ Інформаційний ресурс був розроблений у рамках спільного проекту авторів статті з кандидатом технічних наук, доцентом кафедри інформатики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О. В. Слободянюком та студентом 5 курсу спеціальності «Інформатика» Є. О. Яковчуком.